

Protocol leesproblemen en dyslexie

Voorwoord

Dit Protocol Leesproblemen en dyslexie algemeen dient als leidraad voor de leerkrachten en intern begeleider bij het signaleren en begeleiden van leerlingen met leesproblemen of dyslexie.

Uitgangspunt hierbij is om te komen tot een eenduidige, systematische en effectieve aanpak van leerlingen met lees- en/of spellingproblemen, met een gedegen dossiervorming, wat als basis kan dienen voor de aanvraag van een dyslexieverklaring.

Het Protocol Leesproblemen en Dyslexie algemeen geeft de route weer voor de aanvraag van een dyslexieverklaring.

Het Protocol Leesproblemen en Dyslexie van de Willibrordus bestaat uit:

- Protocol Leesproblemen en Dyslexie algemeen
- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2
- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 3 en 4
- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5-8

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	3
Richtlijnen vergoede dyslexiezorg	4
Dyslexieteam	5
Route gemeente EED	7
Bijlage 1 Klantplan	9

Richtlijnen vergoede dyslexiezorg

In het kader van de route naar de vergoede dyslexiezorg willen wij jullie graag op het volgende wijzen. In de afgelopen jaren zijn er regelmatig nieuwe richtlijnen vanuit de twee kwaliteitsinstituten gekomen. De twee kwaliteitsinstituten hanteerden daarbij niet altijd dezelfde criteria; de bij hen aangesloten bureaus daarmee ook niet. Daarnaast blijkt in de praktijk dat zorgaanbieders afzonderlijk daar soms ook nog een verschillende invulling aangegeven hebben.

Per 8 januari 2015 zijn de criteria voor verwijzing duidelijk aangescherpt en eenduidig gepresenteerd. Deze zijn te vinden op de site van Masterplan Dyslexie: "Masterplan Dyslexie, NRD en KD trekken een lijn in het kader van de vergoedingsregeling dyslexie". Zie bij de website: www.masterplandyslexie.nl op de homesite. Behalve het format van het leerlingdossier vind je hier de leidraad bij dit format. Alle zorgaanbieders moeten zich hier aan confirmeren.

Belangrijkste punten hieruit zijn (en soms afwijkend van eerdere criteria):

- Er wordt uitgegaan van drie hoofdmeetmomenten; tussenmeetmomenten zijn er voor aanscherping van het handelingsplan/de interventies, maar tellen in principe niet mee (slechts uitzonderlijk). Dit betekent dat leerlingen op zijn vroegst na de toetsen van januari/februari groep 4 aangemeld kunnen worden, als in januari/februari groep 3 al de eerste E-score te zien is geweest (hoofdmeetmomenten zijn in: januari/februari, mei/juni en weer januari/februari)
- De scores op de drie hoofdmetingen zijn: Lezen van woorden E of V-(min)score of: Lezen V of lage D-score met Spelling V- (min)score of E-score. Dat moet dan drie keer achterelkaar het geval zijn.
- In interventieperiode 1 zal er op zorgniveau 2 extra begeleid moeten worden, in interventieperiode 2 op zorgniveau 3. Dit laatste moet gebeuren door de leerkracht of de zorgspecialist. Intensief: minimaal 3 x 20 minuten per week bovenop de inspanningen op zorgniveau 1 en 2. In de Protocollen Leesproblemen en Dyslexie, groep 3, groep 4 en groep 5-8 staan de interventies voor de verschillende zorgniveau' s beschreven.

Bij doublure van een leerling (met uitzondering van verlenging groep 1-2) mogen de prestaties van leerlingen bij het technisch lezen vergeleken worden met de leeftijdsgroep, niet met de jaargroep. Bij spelling worden de toetsen van de jaargroep afgenomen, de ruwe score op deze toetsen worden door jullie omgezet in de vaardigheidsscores die daarbij horen, en vervolgens beoordelen jullie deze vaardigheidsscores met de normtabel van de jaargroep. Zie voor de uitleg ook de website van Masterplan Dyslexie, FAQs, zie voor het omzetten van ruwe scores naar vaardigheidsscores en de vergelijking met de gemiddelde leerling naar de bijlage.

Doel is om leerlingen ondersteuning op maat te kunnen geven en een verkeerde vorm van dyslexiezorg of leesbegeleiding te voorkomen.

Dyslexieteam

Project Dyslexie regio de Meierij: inrichting en werkwijze "dyslexieteam"

Voor het project Dyslexie regio de Meierij (periode 1-1-2016 t/m medio 2018) is een "dyslexieteam" ingericht bestaande uit:

- 3 orthopedagogen/GZ-psychologen
- 2 jeugdartsen
- 2 schoolondersteuners voor onderwijsniveau 1-2-3 (basisondersteuning).

De orthopedagoog/GZ-psycholoog is de "hoofdscreener"; zij screent de aanvragen (de ingevulde "Leerlingdossiers dyslexie") op volledigheid en correctheid. Bij onduidelijkheid of twijfel neemt zij contact op met de school en/of de ouders.

De jeugdarts wordt –door de screener- geraadpleegd voor die casussen waarbij er mogelijk sprake is van co-morbiditeit. Naar schatting gaat het hier om 15% van de aanvragen.

De schoolondersteuner kan praktische hulp bieden op de scholen als zij ondersteuning nodig hebben bij de implementatie van specifieke lees- en spellingmethodieken, het bieden van passend leestaalonderwijs en het mee opzetten en opstarten van een gericht handelingsplan.

Alle teamleden hebben hun eigen "werkgebied" maar kunnen altijd elkaar helpen/vervangen als dat nodig is.

Bemensing dyslexieteam:

Winnie Renckens, Orthopedagoog/GZ-psycholoog

Werkgebied: gemeente 's-Hertogenbosch

w.renckens@demeierij-po.nl

Karin van der Kallen, Orthopedagoog/GZ-psycholoog

Werkgebied: gemeenten Haaren, Vught, Schijndel, Boxtel, St. Michielsgestel

k.vanderkallen@demeierij-po.nl

Iris Duinick, Psycholoog

Werkgebied: Maasdriel en Zaltbommel

i.duinick@demeierij-po.nl

Mailadres voor (pre-)screening leerlingdossiers: dyslexieteam@demeierij-po.nl

Telefoonnummer Floriant (kantoor): 073-8511482

Monique de Haan, jeugdarts

Werkgebied: 's-Hertogenbosch

m.de.haan@ggdhvb.nl

Marieke Vermeulen, jeugdarts

Werkgebied: overige 7 gemeenten

m.vermeulen@ggdhvb.nl

Marjolein Jak, schoolondersteuner

Werkgebied: Haaren, Vught, Schijndel, Boxtel, St. Michielsgestel en 's-Hertogenbosch

m.jak@demeierij-po.nl

Sylvia Jansen, schoolondersteuner

Werkgebied: Maasdriel en Zaltbommel

s.jansen@demeierij-po.nl

Peter van Kerkhof, projectmedewerker Dyslexie gemeente 's-Hertogenbosch

Coördineert het dyslexieteam en stuurt uitvoering project aan namens de gemeente(n)

p.van.kerkhof@ggdhvb.nl

Route gemeente EED

versie dd. 1 februari 2016

Handleiding toegang tot dyslexiezorg

1. De school handelt volgens het bestaande **Protocol Leesproblemen en Dyslexie** (basisondersteuning voor de leerling).
2. Als de school – op basis van dit protocol- alle stappen heeft gezet t.a.v. de lees-/spellingproblemen van de leerling, maakt de school, in overleg met de ouders, de kritische afweging of het kind in aanmerking zou kunnen komen voor een nader onderzoek naar / diagnose voor **dyslexie**.
Het moet dan gaan om zgn. **Ernstige Enkelvoudige Dyslexie (EED)**.
3. Als dit aan de orde is en de school het hierbij behorende “Leerlingdossier Dyslexie” (versie januari 2015!) heeft ingevuld, **dient dit eerst toegestuurd te worden naar** het “Dyslexieteam” (e-mail: dyslexieteam@demeierij-po.nl), *inclusief* alle bij dit dossier behorende bijlagen. Een dyslexie-deskundige (Winnie Renckens) zal het dossier screenen en hierop feedback geven aan de IB-er.
(NB: het juiste format voor het leerlingdossier is te downloaden van de website van Masterplan Dyslexie: www.masterplandyslexie.nl (zie dossiers).
4. Na een positieve feedback **mailt** de school, mede namens de ouders, de **aanvraag naar** het BJK van de gemeente. **E-mail: bjg@haaren.nl**
Deze aanvraag dient te bestaan uit 2 delen:
 - het door de ouders ingevuld en ondertekend verkort klantplan ([bijgevoegd](#))
 - én het door de school ingevulde “Leerlingdossier Dyslexie” (*versie jan.2015*).
5. De gemeente checkt dan of het dossier al “positief gescreend” is, en zo ja zorgt zij voor het afgeven van de positieve “beschikking” voor dyslexiezorg.
Deze **beschikking** (in 1e instantie bedoeld voor de diagnosestelling en -als de diagnose EED wordt gesteld- ook voor de behandeling) krijgen de **ouders toegestuurd** (per post).
6. Voor dit traject (onderzoek/behandeling) kiezen de ouders zelf een “**dyslexie-zorgaanbieder**”. Zie hiervoor de [lijst](#) met alle door de gemeenten gecontracteerde zorgaanbieders. Wanneer ouders een andere zorgaanbieder kiezen (dan op deze lijst staan), kan geen vergoeding van onderzoek en/of behandeling plaatsvinden.
7. De scholen, die het Leerlingdossier conform stap 3 hebben laten screenen door het Dyslexieteam, hoeven het dossier en de bijlagen niet naar de zorgaanbieder te sturen: hier zorgt de screener voor. De school geeft aan Winnie en het Basisteam jeugd en Gezin door welke zorgaanbieder door de ouders gekozen is. De ouders dienen ervoor te zorgen dat de bijbehorende beschikking van de gemeente ook bij de gekozen zorgaanbieder terecht komt.
8. Nadat de zorgaanbieder het “Leerlingdossier Dyslexie” met de bijlagen én de beschikking in zijn bezit heeft, kan deze het **diagnostisch onderzoek** uitvoeren. Indien de diagnose Ernstige Enkelvoudige Dyslexie (EED) gesteld is, kan de hierbij behorende **behandeling** starten. Dit

geldt voor kinderen vanaf 7 jaar in het primair onderwijs (*start voor het 13e jaar*) en voor leerlingen van 7 tot en met 13 jaar in het speciaal onderwijs.

Van de zorgaanbieder wordt verwacht dat zij tijdens de behandeling samenwerken/afstemmen met de betreffende school.

9. Als er **geen diagnose** EED kan worden gesteld koppelt de zorgaanbieder het resultaat (verslag) van het onderzoek terug naar ouders. Zij (de ouders) kunnen hierover vervolgens in overleg treden met de school.
Ouders kunnen ouders er dan overigens toch voor kiezen behandeling te laten plaatsvinden op eigen kosten.

Bijlage 1 Klantplan

Dit verkort klantplan wordt ingevuld om onderzoek naar en zo nodig behandeling van EED (ernstige enkelvoudige Dyslexie) mogelijk te maken. Het door ouders ingevulde en ondertekende klantplan wordt door de school gestuurd naar bjg@haaren.nl

De gemeente stuurt dan het verleningsbesluit naar de ouders. Met het verleningsbesluit kan contact opgenomen worden met een van de zorgaanbieders, waarmee de gemeente een contract heeft afgesloten. De scholen hebben een kopie van de lijst van gecontracteerde aanbieders. Als de zorgaanbieder bekend is, graag vermelden verderop in dit klantplan.

Wie zijn de gezinsleden? (alleen ouders en kind waarvoor de aanvraag geldt)

Achternaam :	Achternaam :
Roepnaam :	Roepnaam :
Geslacht : ☐ man ☐ vrouw	Geslacht : ☐ man ☐ vrouw
Geboortedatum :	Geboortedatum :
Burgerservicenummer :	Burgerservicenummer :
(Verblijf)adres	(Verblijf)adres
Straat :	Straat :
Postcode :	Postcode :
Woonplaats :	Woonplaats :
Telefoonnummer :	Telefoonnummer :
E-mailadres :	E-mailadres :
Nationaliteit : Nederlands	Nationaliteit : Nederlands
Huisarts :	Huisarts :
Achternaam :	Achternaam :
Voornaam :	Voornaam :
Geslacht : ☐ man ☐ vrouw	Geslacht : ☐ man ☐ vrouw
Geb.datum :	Geb.datum :
Burgerservicenummer :	Burgerservicenummer :
Nationaliteit :	Nationaliteit :
Adres (indien anders dan ouders)	Adres (indien anders dan ouders)
Straat :	Straat :
Postcode :	Postcode :

Woonplaats :	Woonplaats :
Telefoonnummer :	Telefoonnummer :
E-mailadres :	E-mailadres :
Huisarts: :	Huisarts :
Verblijft bij: : ☐ bij ouders ☐ bij moeder ☐ bij vader ☐ anders, nl:	Verblijft bij: : ☐ bij ouders ☐ bij moeder ☐ bij vader ☐ anders, nl:
Wie heeft ouderlijk gezag over jeugdige(n) : beide ouders ☐ vader ☐ moeder ☐ derden, nl:	Wie heeft ouderlijk gezag over jeugdige(n) : beide ouders ☐ vader ☐ moeder ☐ derden, nl:

Gegevens verwijzende school	
Naam school	
Contactpersoon	
Telefoonnummer	
E-mail adres	

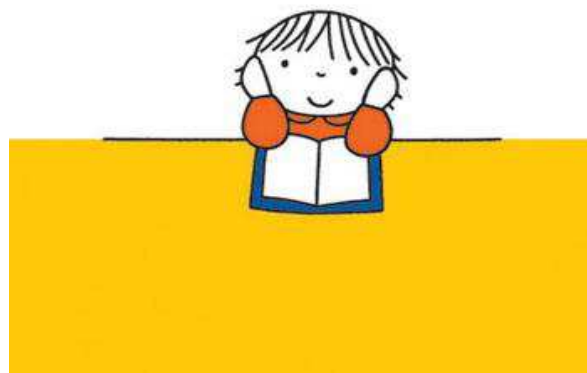
Gegevens zorgaanbieder	
Naam zorgaanbieder

Akkoord klant (gezaghebbende ouder(s)) + datum:

én indien van toepassing akkoord klant (kind ouder dan 16 jaar) + datum:

Protocol
Leesproblemen en dyslexie
Groep 1 en 2

Voorwoord

Dit Protocol Leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2 dient als leidraad voor de leerkrachten en intern begeleider bij het signaleren en begeleiden van leerlingen met leesproblemen of dyslexie. Uitgangspunt hierbij is om te komen tot een eenduidige, systematische en effectieve aanpak van leerlingen met lees- en/of spellingproblemen, met een gedegen dossiervorming, wat als basis kan dienen voor de aanvraag van een dyslexieverklaring.

Het Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2 is gebaseerd op het *Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2* van Gijssel, Scheltinga, Van Druenen & Verhoeven (2011), uitgegeven door Expertisecentrum Nederlands.

Getracht is dit protocol beknopt en overzichtelijk te houden. Indien er onduidelijkheden of vragen zijn verwijs ik u naar in de IB- ruimte aanwezige *Protocollen Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2* (Gijssel et al., 2011).

Het Protocol Leesproblemen en Dyslexie van de Willibrordus bestaat uit:

- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2
- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 3 en 4
- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5-8

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	3
Herkennen van risicoleerlingen in groep 1-2	4
Toetskalender groep 1	5
Toetskalender groep 2	6
Handelingssuggesties voor de interventieperiode in groep 2	7
Bijlage 1 Overzicht tussendoelen beginnende geletterdheid	8
Bijlage 2 Screeningslijst Kijk!	10

Herkennen van risicoleerlingen in groep 1-2

Leerlingen met een risico voor dyslexie kunnen in de kleutergroep de volgende problemen ondervinden:

Problemen bij algemene leesactiviteiten:

- Trage verwerking van (talige) informatie als gevolg van een algemeen automatiseringsprobleem. De prestaties nemen zichtbaar af bij dubbeltaken en werken onder tijdsdruk.
- Niet begrijpen van complexe vragen, terwijl ze het antwoord wel weten. Dit komt doordat ze moeite hebben met het plannen en vasthouden van de volgorde van denkstappen.
- Moeite met het onthouden van meervoudige instructies, terwijl ze afzonderlijke taken wel kunnen uitvoeren. Dit heeft te maken met het feit dat dyslectici vaak een beperkt korte termijngeheugen hebben.
- Moeite hebben met het onthouden of ophalen van namen uit het geheugen.
- Woordvindingsproblemen.

Problemen bij voorbereidende leesactiviteiten

- Moeite met het onthouden van letter- klankkoppelingen (letterkennis).
- Moeite met het snel en accuraat analyseren van gesproken woorden in losse klanken (auditieve analyse).
- Moeite met het samenvoegen van losse klanken tot een gesproken woord (auditieve synthese).
- Moeite met het aangeven van de positie van een klank in een woord.
- Moeite met het verklanken van een woord als bepaalde klanken worden weggelaten of toegevoegd.

Problemen bij voorbereidende rekenactiviteiten

- Problemen met het ordenen van objecten.

Toetskalender groep 1

Stap	Moment in het jaar	Actie door de leerkracht (en leesspecialist/ IB)
1	Aanvang groep	Bij intakelijst geven ouders op het intakeformulier aan of dyslexie voorkomt in de familie.
2	Aanvang groep	Stimuleren van geletterdheid middels de uitgangspunten van beginnende geletterdheid.
3	juni	Invullen signaleringslijst vanuit KIIK! Leerlingen die onvoldoende opsteken van het aanbod van geletterde activiteiten in het groepsplan bij de instructie- afhankelijke groep plaatsen. Ouders hierover informeren.
4	Einde schooljaar	Overdracht naar de volgende groep. Ouders hierover informeren.

Toetskalender groep 2

Stap	Moment in het jaar	Actie door de leerkracht (en leesspecialist/ IB)
1	Aanvang groep	Stimuleren van geletterdheid middels de uitgangspunten van beginnende geletterdheid. Gericht aanbod voor leerlingen met een onvoldoende klankbewustzijn, fonemisch bewustzijn en letterkennis. Deze leerlingen komen in het groepsplan in de instructie-afhankelijke groep. Ouders hierover informeren.
2	Januari	Afname CITO M2 Taal voor Kleuters. Bij leerlingen die uitvallen op het onderdeel klank en rijm en auditieve synthese de signaleringslijst van KIJK! afnemen. Leerlingen met een onvoldoende klankbewustzijn en letterkennis in het groepsplan bij de instructie-afhankelijke groep plaatsen. Ouders hierover informeren.
3	Jan- juni	Aanbod verrijken voor leerlingen met een onvoldoende klankbewustzijn en letterkennis. Extra begeleiding bieden middels BOUW! Of kleine kring activiteiten waarin je bezig bent met het fonemisch bewustzijn.
4	Juni	Afname CITO E2 Taal voor Kleuters. De leerlingen die uitvallen op het onderdeel klank en rijm en auditieve synthese in het groepsplan bij de instructie-afhankelijke groep plaatsen. Ouders hierover informeren.
5	Einde schooljaar	Overdracht naar de volgende groep. Ouders hierover informeren.

Risicoleerlingen zijn:

- Leerlingen met een D of een E score op CITO Taal voor Kleuters
- Leerlingen met een A, B of C score op CITO Taal voor Kleuters, maar onvoldoende score op de onderdelen:
 - Klank en rijm
 - Auditieve synthese

Handelingssuggesties voor de interventieperiode in groep 2

De volgende activiteiten zetten we in:

- Activiteiten die te maken hebben met het fonemisch bewustzijn. We gebruiken hiervoor het boek 'Wat zeg je'. In de kleine en grote kring besteden we hier aandacht aan.

1. Zinnen opdelen in woorden
2. Woorden opdelen in klankgroepen
3. Bewustmaken eindrijm
4. Losmaken beginklank
5. Losmaken midden- of eindklank
6. Woord opdelen in klanken
7. Koppeling klank-letter
8. Letter herkennen in een woord

- Eén letter staat centraal bij het thema. Leerlingen nemen spullen mee die horen bij de letter die centraal staat.

- Ontwikkelingsmateriaal met rijmwoorden en materiaal om aan te geven waar je de eerste, laatste en middelste letter hoort.

Bijlage 1: Overzicht tussendoelen beginnende geletterdheid

Overzicht tussendoelen beginnende geletterdheid

1. Boekoriëntatie

1. Kinderen begrijpen dat illustraties en tekst samen een verhaal vertellen.
2. Ze weten dat boeken worden gelezen van voor naar achter, bladzijden van boven naar beneden en regels van links naar rechts.
3. Ze weten dat verhalen een opbouw hebben.
4. Ze kunnen aan de hand van de omslag van een boek de inhoud van het boek al enigszins voorspellen.
5. Kinderen weten dat je vragen over een boek kunt stellen. Deze vragen helpen je om goed naar het verhaal te luisteren en te letten op de illustraties.

2. Verhaalbegrip

1. Kinderen begrijpen de taal van voorleesboeken. Ze zijn in staat om conclusies te trekken naar aanleiding van een voorgelezen verhaal. Halverwege kunnen ze voorspellingen doen over het verdere verloop van het verhaal.
2. Kinderen weten dat de meeste verhalen zijn opgebouwd uit een situatieschets en een episode. Een situatieschets geeft informatie over de hoofdpersonen, de plaats en tijd van handeling. In een episode doet zich een bepaald probleem voor dat vervolgens wordt opgelost.
3. Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal naspelen terwijl de leerkracht vertelt.
4. Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal navertellen, aanvankelijk met steun van illustraties.
5. Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal navertellen zonder gebruik te hoeven maken van illustraties.

3. Functies van geschreven taal

1. Kinderen weten dat geschreven taalproducten zoals briefjes, brieven, boeken en tijdschriften een communicatief doel hebben.
2. Kinderen weten dat symbolen zoals logo's en pictogrammen verwijzen naar taalhandelingen.
3. Kinderen zijn zich bewust van het permanente karakter van geschreven taal.
4. Kinderen weten dat tekenen en tekens produceren mogelijkheden bieden tot communicatie.
5. Kinderen weten wanneer er sprake is van de taalhandelingen 'lezen' en 'schrijven'. Ze kennen het onderscheid tussen 'lezen' en 'schrijven'.

4. Relatie tussen gesproken en geschreven taal

1. Kinderen weten dat gesproken woorden kunnen worden vastgelegd, op papier en met audio/visuele middelen.
2. Kinderen weten dat geschreven woorden kunnen worden uitgesproken.
3. Kinderen kunnen woorden als globale eenheden lezen en schrijven. Voorbeelden: de eigen naam en namen van voor het kind belangrijke personen/dingen, logo's en merknamen.

5. Taalbewustzijn

1. Kinderen kunnen woorden in zinnen onderscheiden.
2. Kinderen kunnen onderscheid maken tussen de vorm en betekenis van woorden.
3. Kinderen kunnen woorden in klankgroepen verdelen zoals bij kin-der-wa-gen.

4. Kinderen kunnen reageren op en spelen met bepaalde klankpatronen in woorden; eerst door eindrijm ("Pan rijmt op Jan") en later met behulp van beginrijm ("Kees en Kim beginnen allebei met k").
5. Kinderen kunnen fonemen als de kleinste klankeenheden in woorden onderscheiden, zoals bij p-e-n.

6. Alfabetisch principe

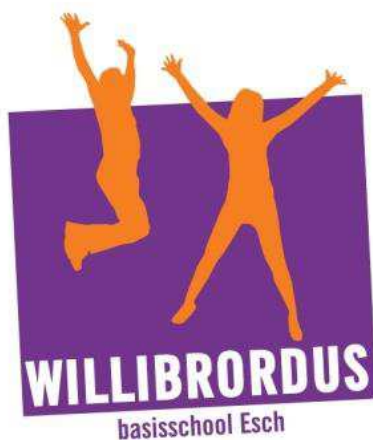
1. Kinderen ontdekken dat woorden zijn opgebouwd uit klanken en dat letters met die klanken corresponderen en leggen de foneem-grafeemkoppeling.
2. Kinderen kunnen door de foneem-grafeemkoppeling woorden die ze nog niet eerder hebben gezien, lezen en schrijven.

7. Functioneel 'schrijven' en 'lezen'

1. Kinderen schrijven functionele teksten, zoals lijstjes, briefjes, opschriften en verhaaltjes.
2. Kinderen lezen zelfstandig prentenboeken en eigen en andermans teksten.

Bijlage 2 Screeningslijst Kijk!

Naam kind: _____		Geb. datum: _____	
Checklist signalen vroegonderkenning dyslexie			
1. Erfelijkheid	☐ In de familie is sprake van dyslexie		
2. Klankaspect	Er zijn problemen met: <ul style="list-style-type: none"> ☐ het horen van kleine klankverschillen tussen woorden en klanken; ☐ rijmen; ☐ het samenvoegen van klanken en klankgroepen (auditiële synthese); ☐ de vorming en verbuiging van gesproken woorden; ☐ het voeren van gesprekjes; ☐ woordvinding of woordenschat; ☐ het nazeggen van woorden en zinnen; ☐ het begrip van gesproken taal; ☐ het leren van versjes; ☐ articulatie. 		
3. Willekeurige koppelingen	Er zijn problemen met de inprenting van: <ul style="list-style-type: none"> ☐ namen en kleuren; ☐ rechts en links; ☐ de namen van de dagen van de week; ☐ klok-kijkspraken; ☐ versjes, rijmpjes en liedjes; ☐ namen van de kinderen uit de klas; ☐ benamingen als: onder, boven, vandaag, gisteren. 		
4. Toepassing van koppelingen	Er zijn problemen met: <ul style="list-style-type: none"> ☐ het opzeggen van de telrij tijdens het aanwijzen van voorwerpen; ☐ het noemen van de dagen van de week in een gesprekje; ☐ het vlot opsteken van bijvoorbeeld linker- of rechterhand tijdens een bewegingsspelletje; ☐ de herkenning van een letter uit de eigen naam in een ander woord. 		
5. Belangstelling voor geschreven en gesproken woord	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Houdt er niet van om voorgelezen te worden. ☐ Pakt niet uit zichzelf naar een (prenten)boekje. ☐ Weinig interesse in letters, geschreven woorden of het schrijven van eigen naam. 		

Protocol
Leesproblemen en dyslexie
Groep 3 en 4

Voorwoord

Dit Protocol Leesproblemen en dyslexie voor groep 3 en 4 dient als leidraad voor de leerkrachten en intern begeleider bij het signaleren en begeleiden van leerlingen met leesproblemen of dyslexie. Uitgangspunt hierbij is om te komen tot een eenduidige, systematische en effectieve aanpak van leerlingen met lees- en/of spellingproblemen, met een gedegen dossiervorming, wat als basis kan dienen voor de aanvraag van een dyslexieverklaring.

Het Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 3 en 4 is gebaseerd op het *Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 3* en op het *Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 4*, beide van Gijsel, Scheltinga, Van Druenen & Verhoeven (2011), uitgegeven door Expertisecentrum Nederlands.

Getracht is dit protocol beknopt en overzichtelijk te houden. Indien er onduidelijkheden of vragen zijn verwijs ik u naar in de IB- ruimte aanwezige *Protocollen Leesproblemen en Dyslexie voor groep 3 en 4* (Gijsel et al., 2011).

Het Protocol Leesproblemen en Dyslexie van de Willibrordus bestaat uit:

- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2
- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 3 en 4
- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5-8

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	3
Toetskalender groep 3	4
Interventies bij leesproblemen groep 3	6
Toetskalender groep 4	11
Interventies bij leesproblemen groep 4	13
Bijlage 1 Tussendoelen beginnende geletterdheid groep 3	16
Bijlage 2 Overzicht tussendoelen gevorderde geletterdheid	17

Toetskalender groep 3

Maand	Toets	Bij wie?
Start schooljaar	Groepsplan 1 opstellen 1e helft schooljaar. Aan de hand van integraal groepsoverzicht en overdrachtsbespreking.	Alle leerlingen
Aug- okt.	Interventieperiode 1 Inzetten op fonologisch bewustzijn en letterkennis	Risicoleerlingen
Okt- nov.	Hoofdmeting herfst <ul style="list-style-type: none"> • Herfstsignalering Veilig Leren Lezen: <ul style="list-style-type: none"> - letters benoemen (grafemetoets) - letterdictee (fonemendictee) - syntheseswoorden lezen - wisselwoorden lezen - zinnen lezen 	Alle leerlingen
Okt.- nov.	Tussentijdse evaluatie herfst <ul style="list-style-type: none"> • Groepsplan evalueren en bijstellen • Integraal groepsoverzicht evalueren 	Alle leerlingen
Nov.- febr.	Interventieperiode 2 Extra oefenen met Veilig en Vlot, ook mee naar huis geven.	Risicoleerlingen
Jan.- febr.	Hoofdmeting winter (na kern 6) <ul style="list-style-type: none"> • Afname CITO DMT kaart 1 • AVI M3 • Afname CITO spelling M3 • Afname grafemetoets en fonemetoets 	Alle leerlingen
Febr.	Evaluatie winter <ul style="list-style-type: none"> • Groepsplan evalueren Groepsplan opstellen 2^e helft schooljaar <ul style="list-style-type: none"> • Nieuw groepsplan opstellen. 	Alle leerlingen
Febr.- april	Interventieperiode 3 Connect woordherkenning	Risicoleerlingen
April	Tussenmeting lente <ul style="list-style-type: none"> • Bij onvoldoende letterkennis in jan/ febr: <ul style="list-style-type: none"> - Grafemetoets (letters benoemen) - Fonemendictee (letterdictee) • Bij onvoldoende leesvaardigheid jan/ febr: <ul style="list-style-type: none"> - Nogmaals CITO DMT kaart 1 en 2: vooruitgang in beeld brengen. - Nogmaals AVI M3: vooruitgang in beeld brengen. • Bij onvoldoende spellingvaardigheid jan/feb: <ul style="list-style-type: none"> - PI- dictee afnemen. 	Risicoleerlingen
April	Tussentijdse evaluatie lente <ul style="list-style-type: none"> • Groepsplan evalueren en bijstellen • Integraal groepsoverzicht evalueren 	Alle leerlingen
April- juni	Interventieperiode 4	Risicoleerlingen
Juni	Hoofdmeting zomer <ul style="list-style-type: none"> • Afname CITO DMT kaart 1,2 en 3 • Afname AVI E3 • Afname CITO spelling E3 	Alle leerlingen
Juni	<ul style="list-style-type: none"> • Bij onvoldoende letterkennis april: <ul style="list-style-type: none"> - Grafemetoets (letters benoemen) - Fonemendictee (letterdictee) Vorderingen t.o.v. april in kaart brengen.	Risicoleerlingen
Juni- juli	Eindevaluatie <ul style="list-style-type: none"> • Integraal groepsoverzicht evalueren en bespreken met volgende leerkracht • Groepsplan evalueren 	Alle leerlingen

Risicoleerlingen zijn:

- Leerlingen die als risicoleerling uit de overdracht bij groep 2 naar voren komen.
- Leerlingen met een D of een E- score op de genoemde CITO toetsen.

Interventies bij leesproblemen groep 3

Aandachtspunten Interventieperiode 1: Elementaire leeshandeling

Periode: van herfstsignalering (meetmoment 1) tot aan de februari meting (meetmoment 2).
De interventie is gericht op:

- Ontwikkeling van fonemisch bewustzijn
- Opbouwen van letterkennis
- Decoderen van klankzuivere woorden

De algemene insteek is de volgende:

- De klassikale aanpak geldt voor alle kinderen; dit zijn maatregelen op zorgniveau 1.
- Als uit observatie van de leerkracht blijkt dat een leerling iets lijkt te missen of onvoldoende scoort op de toetsen van VLL, wordt zorg op niveau 2 geboden in de vorm van reteaching.
- Formuleer aan de instructietafel een instructiegroepje; maak gebruik van pre-teaching en reteaching en gebruik software. Tijdens het werken aan de instructietafel zijn de andere kinderen zelfstandig aan het werk.

Ontwikkeling van het fonemisch bewustzijn

Om het fonemisch bewustzijn te stimuleren wordt het analyseren en synthetiseren van gesproken en geschreven woorden geoefend. Gesproken en geschreven woorden worden tegelijkertijd aangeboden. Zodoende wordt de relatie tussen woordbeeld en klankbeeld ingeslepen.

Aandachtspunten:

- In de meeste methodes ligt de nadruk op visuele overeenkomsten en verschillen tussen woorden. Bijvoorbeeld op het werkblad woorden omcirkelen.
- Het is belangrijk, vooral voor zwakke lezers, om de woorden goed te verklanken. Maak steeds weer een koppeling tussen hoe het woord klinkt en hoe het geschreven wordt.
- Maak gebruik van letterdoos, hak- en plakstroken, klik- klakboekje, structureerstroken.
- De relatie tussen klank en woordbeeld moet steeds beklemtoond worden!

Opbouwen van letterkennis

Als een kind problemen heeft met het onthouden van letter- klankkoppelingen, moet oefening plaatsvinden in zoveel mogelijk betekenisvolle activiteiten die het kind aanspreken. Als er sprake is van structurele uitval op letterniveau, leg dan een letterlogboekje aan; gebruik een betekenisvolle context.

Dit kan bijvoorbeeld:

- Via een tekening waarin de letter is verwerkt
- Via een woord waarin de letter is aangeleerd
- Via een gebaar (hierbij worden de gebaren van de methode Staal gebruikt)
- Via de tast

Geheugensteuntjes werken het beste als het kind deze mee bedenkt. Als duidelijk is hoe het kind dit het beste leert, wordt deze manier gebruikt voor alle nieuwe letters.

Als in de leesles een nieuwe letter aan bod komt, wordt deze voorbereid met de zwakke lezers. Letters kunnen ook via alle kanalen aangeboden worden, dus zowel visueel, auditief, kinesthetisch als tactiel.

Globaal genomen zijn er drie oefenvormen; deze lopen op in moeilijkheidsgraad

- Passieve letterkennis (klank horen, aanwijzen waar de corresponderende letter is)

- Actieve letterkennis (letter zien, bijbehorende klank uitspreken)
- Fonemendictee/ klankdictee (klank horen, bijbehorende letter opschrijven of stempelen of leggen met letterdoos).

Advies:

- Blijf zo dicht mogelijk bij de methode.
- Bied de klank- letterkoppeling een voor een systematisch aan en ga pas verder als de letter goed is ingeslepen.
- Bied nooit gelijke letters/ klanken (b/p/d) na elkaar aan.
- Letters die verwisseld worden, mogen niet tegelijkertijd inge oefend worden.
- Plaats de geoefende letter zo snel mogelijk in een betekenisvolle context.
- Oefen in met veel herhaling (b.v. flitsen)
- Geef het opruimen van de letterdoos als extra oefenmoment.

Decoderen van klankzuivere woorden

Om te kunnen decoderen is een combinatie nodig van letterkennis, analyseren en synthetiseren. Het oefenen van decodeervaardigheden moet bij zwakke lezers hardop lezend gebeuren. Zo wordt het kind gedwongen om woorden volledig te analyseren en krijgt het directe terugkoppeling van wat het leest. Zwakke lezers hebben ook steun aan de klank bij het begrijpen van de tekst. Stillezen hoeft niet vermeden te worden bij zwakke lezers; dit is minder bedreigend. Op beheersingsniveau kan stil gelezen worden. Dit is echter alleen effectief als het kind weet wat het leest; als het in staat is begrijpend te lezen.

Aandachtspunten:

- Woordrijen lezen heeft alleen zin als het kind kan aangeven wat de overeenkomst is tussen de aangeboden woorden. Zwakke lezers doorzien namelijk de structuur van woorden niet goed en blijven woordrijen spellen.
- Als het kind matig tot redelijk leest, maar de vaardigheid is toch onvoldoende wendbaar, gebruik dan betekenisvolle teksten.

Organisatie van de interventie

Voorstel vanuit het protocol: Leerlingen bij wie de letterklankkoppeling en het fonemisch bewustzijn achterblijven, komen in elk geval in aanmerking voor extra begeleiding en moeten nauwgezet gevold worden. De begeleiding van kinderen met D- scores gebeurt door de leerkracht. De kinderen met E- scores krijgen extra begeleiding van de intern begeleider of degene die extra leerlingen begeleidt.

Interventies bij leesproblemen Interventieperiode 2

Periode: na de februarimeting tot maart (meetmoment 3)

De interventie is gericht op: volledige letterkennis en decodeersnelheid.

Algemeen:

- Na elke meting is interventie nodig bij de leerlingen die uitvallen op de afgenomen toetsen.

In interventieperiode 2 staat centraal: volledige letterkennis en decodeersnelheid.

De snelheid waarmee gelezen wordt is een belangrijk aandachtspunt. Woorden moeten eerst nauwkeurig gelezen worden en kunnen daarna pas snel gelezen worden. Dit alles kan pas als de letters volledig beheerst worden!

Globaal zijn er drie typen uitvallers:

- Spellende lezers die veel fouten maken
- Spellende lezers die nauwelijks fouten maken
- Radende lezers

Aanpak bij spellende lezers/ veel fouten

Eerst: aandacht voor letterkennis.

Daarna: aandacht voor het opvoeren van de leessnelheid.

De leerling maakt nog veel fouten met bepaalde letters. De nadruk moet liggen op het versterken van de letter- klankkoppelingen die nog niet zijn ingeslepen. En daarna veel nadruk op het automatiseren van de letterklankkoppeling. Immers, dit is de basis voor het goed en vlot lezen! Daarna ligt de nadruk op het versnellen van het decodeerproces bij woorden waarvan de letters al gekend worden.

Aanpak bij spellende lezers/ nauwelijks fouten

Aandacht voor het opvoeren van de leessnelheid. De leerling leest woorden eerst zacht en voor zichzelf, maakt duidelijke pauzes voordat het een woord leest, maakt lipbewegingen voordat een woord gelezen wordt. Kinderen die moeite hebben met het maken van fouten zullen langer spellend blijven lezen. Belangrijk observatiepunt is dan ook dat het opvoeren van de leessnelheid niet mag leiden tot meer fouten. De accuratesse moet constant blijven om fouten (faalervaringen) te voorkomen.

Aanpak bij radende lezers

Eerst: aandacht voor letterkennis en tempoverlaging.

Daarna: in kleine stapjes opvoeren van de leessnelheid.

De leerling leest te snel, raadt naar wat er staat, slaat woorden over. Zo compenseert hij zijn zwakke decodeervaardigheid, gebruikt de context van het verhaal om moeilijke of onbekende woorden te gokken.

Letterkennis

Letters die nog problemen opleveren, worden systematisch en een voor een aangeboden. Maak een lettergroeiboek voor kinderen die moeite blijven houden met bepaalde letters (zie bijlage Connect Klanken en letters).

Oefenvormen voor het opvoeren van de leessnelheid

De leessnelheid kan het beste opgevoerd worden door ‘het maken van leeskilometers’.

Oefening baart kunst; lezen leer je alleen maar door het veel te doen! Kinderen moeten zelf hun boeken uitkiezen. Aantrekkelijkheid van het boek en emotionele betrokkenheid spelen een grote rol!

Altijd moet centraal staan: betekenisvol lezen.

De volgende oefenvormen/ technieken zijn geschikt voor het opvoeren van de leessnelheid: Samen lezen/ duo- lezen: de leerkracht ondersteunt de leerling bij het lezen, geeft het goede voorbeeld en kan waar nodig het tempo sturen:

- Leerling leest hardop, leerkracht helpt bij haperingen door de eerste letter van het woord voor te zeggen.
- Leerling en leerkracht lezen samen tegelijkertijd de tekst hardop; de leerkracht past zijn tempo aan
 - leerkracht leest iets langzamer dan de leerling; als de leerling een woord heeft gekozen, herhaalt de leerkracht het woord vloeiend en duwt op die manier de leerling vooruit.
 - leerkracht leest een paar letters voor de leerling uit en ‘trekt’ de leerling door de tekst heen. Let op dat leerlingen niet alleen maar napraten, maar wel zelf echt lezen.
- Leerling en leerkracht lezen om de beurt een zin.
- De leerkracht leest (een deel van de) bladzijde voor, terwijl de leerling woord voor woord bijwijst en zodoende het tempo bepaalt. Als de bladzijde (of een gedeelte daarvan) voorgelezen is, leest het kind het na, weer woord voor woord bijwijzend.

Zingend lezen: de afzonderlijke letters/ klanken worden uitgerekt uitgesproken en aan elkaar geplakt. De letters worden net zo lang gerekt totdat de leerling de volgende letter weet. Zo komen er geen pauzes tussen de letters en vormen de woorden een geheel. Het inkorten van de uitgerekte klanken kan door samen lezen versneld worden.

Woorden flitsen: flitsen stimuleert het lezen van woorden in grotere eenheden dan de afzonderlijke grafemen. Spellende lezers worden zo aangezet tot een efficiëntere strategie. Let op: flitsen heeft pas zin als een kind 70% van de aangeboden woorden beheerst.

- **Met woordkaartjes:** woorden die spellend gelezen worden, kunnen op een kaartje gezet worden. Bij flitsen krijgt de leerling de woordkaartjes een voor een te zien en moet hij deze zo snel mogelijk lezen.
- **Met wissel- of structuurrijtjes:** als deze oefenvorm gekozen wordt, is het noodzakelijk om leerlingen expliciet te wijzen op de overeenkomst tussen woorden. Zwakke lezers hebben vaak geen inzicht in woordstructuren, zijn gericht op afzonderlijke letters.
- **Met klik- klakboekje:** variant op de wisselrijtjes. Leerkracht of leerling zelf wisselt steeds de letter op een bepaalde plaats en leerling probeert zo snel mogelijk te lezen.
- **Met een computergestuurd flitsprogramma:** software bij de methode, en daarnaast het computerprogramma Flits.

Connect lezen: woordherkenning (zorgniveau 3). Op dit niveau dient minimaal drie keer 20 min. per week extra begeleiding plaats te vinden. Connect is een gestructureerd programma. Om maximaal

effect te hebben moet het programma voldoende vaak en nauwkeurig worden uitgevoerd in de voorgeschreven stappen (zie bijlage).

Werkvormen voor kinderen die gespannen reageren op tempodruk:

- Bijwijzen met vinger of blaadje
- Laat de leerling letterclusters accentueren in een kopie van de tekst; dit heeft alleen effect als de leerling weet waarom bepaalde delen gemarkeerd zijn.

Oefenvormen voor het verlagen van het leestempo:

Bij leerlingen die radend lezen, zal eerst duidelijk moeten zijn waarom ze raden: kennen ze de letters onvoldoende? Dan moet daar eerst aandacht aan besteed worden. Lezen ze vanuit globaalwoorden? Hebben ze deze structuren in hun hoofd opgeslagen en werken ze vanuit globale herkenning? Dan moeten ze expliciete instructie krijgen in spellend lezen.

Kennen ze de aangeboden woorden niet en raden ze daarom? Dan hebben ze uitbreiding van de woordenschat nodig. Pas als duidelijk is dat alle letters gekend worden en woorden foutloos spellend gelezen kunnen worden, kan de leessnelheid weer opgevoerd worden.

Interventies bij leesproblemen Interventieperiode 3

Periode: na de maartmeting tot juni (meetmoment 4)

De interventie is gericht op automatisering van het leesproces.

Toetskalender groep 4

Maand	Toets	Bij wie?
Start schooljaar	Groepsplan 1 opstellen 1e helft schooljaar. Aan de hand van integraal groepsoverzicht en overdrachtsbespreking. <ul style="list-style-type: none"> Afname Vloeiend en vlot, woorden, controletaak 1 van de methode Estafette. 	Alle leerlingen
Aug- okt.	Interventieperiode 1 Inzet Connect vloeiend lezen	Risicoleerlingen
Okt- nov.	Tussenmeting herfst Bij onvoldoende leesvaardigheid: <ul style="list-style-type: none"> Afname AVI Afname Vloeiend en vlot, woorden, controletaak 2 van de methode Estafette. Bij onvoldoende spellingvaardigheid: <ul style="list-style-type: none"> Afname PI- dictee 	Risicoleerlingen
Okt.- nov.	Tussentijdse evaluatie herfst <ul style="list-style-type: none"> Groepsplan evalueren en bijstellen Integraal groepsoverzicht evalueren 	Alle leerlingen
Okt.- febr.	Interventieperiode 2 Inzet Connect vloeiend lezen	Risicoleerlingen
Jan.- febr.	Hoofdmeting winter <ul style="list-style-type: none"> Afname CITO DMT kaart 1,2,3 AVI Afname CITO spelling M4 Afname Cito begrijpend lezen 	Alle leerlingen
Febr.	Evaluatie winter <ul style="list-style-type: none"> Groepsplan evalueren Groepsplan opstellen 2e helft schooljaar <ul style="list-style-type: none"> Nieuw groepsplan opstellen. 	Alle leerlingen
Febr.- april	Interventieperiode 3 Connect vloeiend lezen	Risicoleerlingen
April	Tussenmeting lente Bij onvoldoende leesvaardigheid: <ul style="list-style-type: none"> Afname AVI Afname Vloeiend en vlot, woorden, controletaak 3 van de methode Estafette. Bij onvoldoende spellingvaardigheid: <ul style="list-style-type: none"> Afname PI- dictee 	Risicoleerlingen
April	Tussentijdse evaluatie lente <ul style="list-style-type: none"> Groepsplan evalueren en bijstellen Integraal groepsoverzicht evalueren 	Alle leerlingen
April- juni	Interventieperiode 4	Risicoleerlingen
Juni	Hoofdmeting zomer <ul style="list-style-type: none"> Afname CITO DMT kaart 1,2 en 3 Afname AVI Afname CITO spelling E4 Afname CITO begrijpend lezen E4 	Alle leerlingen
Juni- juli	Eindevaluatie <ul style="list-style-type: none"> Integraal groepsoverzicht evalueren en bespreken met volgende leerkracht Groepsplan evalueren 	Alle leerlingen

Risicoleerlingen zijn:

- Leerlingen die als risicoleerling uit de overdracht bij groep 2 naar voren komen.
- Leerlingen met een D of een E- score op de genoemde CITO toetsen.

Interventies bij leesproblemen groep 4

De interventies, zoals ingezet in groep 3, zullen in groep 4 voor een aantal kinderen doorlopen. kinderen met een leesprobleem vallen in groep 4 op door

- Hardnekkig spelgedrag als gevolg van problemen bij de automatisering van woordidentificatieprocessen.
- Radend lezen\omslaan van spellend naar radend lezen (ondat ze niet aan het temo van groep 4 kunnen voldoen en proberen te compenseren door radend te lezen)
- Mengvorm van spellend en radend lezen

Aanpak bij spellende lezers/ veel fouten

Kinderen die in groep 4 spellend lezen en veel fouten maken, omdat ze gedeeltelijk raden wat er staat, hebben vaak een ernstig leesprobleem. De automatisering van het leesproces is onvoldoende op gang gekomen. Weinig woorden worden direct herkend, het decodeerproces neemt veel tijd in beslag en vaak zijn ze het begin van een woord kwijt als ze bij het eind zijn aangekomen. Bij deze leerlingen is er in het begin. De interventie bij deze leerlingen is er in het begin vooral op gericht ze nauwkeurig en vlot hardop te leren spellen. Als de leerling nog veel fouten maakt met bepaalde letters wordt hier aandacht aan besteed. De nadruk moet liggen op:

- Het versterken van de letter- klankkoppelingen die nog niet zijn ingeslepen en daarna op het automatiseren van die letterklankkoppeling. Dit is de basis voor het goed en vlot lezen!
- Daarna aandacht voor het automatiseren van letterclusters en meerlettergreppige woorden.
- Het vlot lezen van woorden met letters die bekend zijn.
Het bewust omgaan met leesfouten (volgens het principe wacht, hint, prijs) is belangrijk.

Aanpak bij spellende lezers/ nauwelijks fouten

Deze leerling, leest langzaam, leest woorden eerst zacht voor zichzelf, maakt duidelijke pauzes of lipbewegingen voordat een woord gelezen wordt. Kinderen die moeite hebben met het maken van fouten, zullen langer spellend blijven lezen.

De leessnelheid mag niet leiden tot meer fouten. De accuratesse moet constant blijven om fouten (faalervaringen) te voorkomen.

De meest effectieve werkvorm is:

- De lettercombinatie waarom het in het rijtje draait, wordt eerst gemarkeerd aangeboden
- Daarna wordt het rijtje (zonder kleur) herhaald.
- Het bijhouden van het tempo in een grafiek kan motiverend werken.
- Het is van belang om de aangeleerde woordstructuren in een tekst te oefenen. Laat het kind op een bepaalde bladzijde lettercombinaties aanstrepen. Dan leest het de tekst. Daarna leest het de tekst voor uit een boek zonder markering.

Aanpak bij radende lezers

Deze leerling leest te snel, raadt naar wat er staat op basis van één kermerk van een woord en slaat woorden over. Zo compenseert hij zijn zwakke decodeervaardigheid, gebruikt de context van het verhaal om moeilijke of onbekende woorden te gokken. Er wordt onderscheid gemaakt tussen fouten die in de context passen en fouten die duiden op blindelings raden.

Tempoverlaging

Bij radende lezers wordt gewerkt aan tempoverlaging en expliciete aandacht voor wat er in de tekst staat. Het kind doet een stapje terug en gaat weer spellend lezen. Als een redelijke nauwkeurigheid bereikt is, kan het leesproces versnel worden.

- Geef eerste letter van woorden een kleur of laat het kind die zelf kleuren
- Als de leerling woorden accuraat spellen kan lezen, ga dan over op letterclusters en markeer deze (bijv. aai).
- Lees een zin voor in het gewenste tempo en laat het kind dit tempo overnemen.

Zelfreflectie

Radende lezers luisteren vaak niet naar wat ze lezen en corrigeren zichzelf weinig.

- Maak een opname van een gelezen bladzijde en luister daar samen naar. De tekst wordt meegelezen. Het kind onderstreept de fouten die hij ontdekt. Het kind luistert nogmaals naar de opname om te controleren of alle fouten gevonden zijn.
- Het kind leert naar zichzelf te luisteren terwijl het leest.
- Dit bevordert de zelfreflectie en zelfverbetering.

Oefenvormen voor het opvoeren van de leessnelheid

De leessnelheid kan het beste opgevoerd worden door ‘het maken van leeskilometers’.

Oefening baart kunst; lezen leer je alleen maar door het veel te doen! Kinderen moeten zelf hun boeken uitkiezen. Aantrekkelijkheid van het boek en emotionele betrokkenheid spelen een grote rol!

Altijd moet centraal staan: betekenisvol lezen.

De volgende oefenvormen/ technieken zijn geschikt voor het opvoeren van de leessnelheid: Samen lezen/ duo- lezen: de leerkracht ondersteunt de leerling bij het lezen, geeft het goede voorbeeld en kan waar nodig het tempo sturen:

- Leerling leest hardop, leerkracht helpt bij haperingen door de eerste letter van het woord voor te zeggen.
- Leerling en leerkracht lezen samen tegelijkertijd de tekst hardop; de leerkracht past zijn tempo aan
 - leerkracht leest iets langzamer dan de leerling; als de leerling een woord heeft gekozen, herhaalt de leerkracht het woord vloeiend en duwt op die manier de leerling vooruit.
 - leerkracht leest een paar letters voor de leerling uit en ‘trekt’ de leerling door de tekst heen. Let op dat leerlingen niet alleen maar napraten, maar wel zelf echt lezen.
- Leerling en leerkracht lezen om de beurt een zin.
- De leerkracht leest (een deel van de) bladzijde voor, terwijl de leerling woord voor woord bijwijst en zodoende het tempo bepaalt. Als de bladzijde (of een gedeelte daarvan) voorgelezen is, leest het kind het na, weer woord voor woord bijwijzend.

Zingend lezen: de afzonderlijke letters/ klanken worden uitgerekt uitgesproken en aan elkaar geplakt. De letters worden net zo lang gerekt totdat de leerling de volgende letter weet. Zo komen er geen pauzes tussen de letters en vormen de woorden een geheel. Het inkorten van de uitgerekte klanken kan door samen lezen versneld worden.

Woorden flitsen: flitsen stimuleert het lezen van woorden in grotere eenheden dan de afzonderlijke grafemen. Spellende lezers worden zo aangezet tot een efficiëntere strategie. Let op: flitsen heeft pas zin als een kind 70% van de aangeboden woorden beheerst.

- **Met woordkaartjes:** woorden die spellend gelezen worden, kunnen op een kaartje gezet worden. Bij flitsen krijgt de leerling de woordkaartjes een voor een te zien en moet hij deze zo snel mogelijk lezen.
- **Met wissel- of structuurrijtjes:** als deze oefenvorm gekozen wordt, is het noodzakelijk om leerlingen expliciet te wijzen op de overeenkomst tussen woorden. Zwakke lezers hebben vaak geen inzicht in woordstructuren, zijn gericht op afzonderlijke letters.

- **Met klik- klakboekje:** variant op de wisselrijtjes. Leerkracht of leerling zelf wisselt steeds de letter op een bepaalde plaats en leerling probeert zo snel mogelijk te lezen.
- **Met een computergestuurd flitsprogramma:** software bij de methode, en daarnaast het computerprogramma Flits.

Connect lezen: woordherkenning (zorgniveau 3). Op dit niveau dient minimaal drie keer 20 min. per week extra begeleiding plaats te vinden. Connect is een gestructureerd programma. Om maximaal effect te hebben moet het programma voldoende vaak en nauwkeurig worden uitgevoerd in de voorgeschreven stappen.

Bijlage 1 Tussendoelen beginnende geletterdheid groep 3

8. Technisch lezen en schrijven, start

- 8.1. Kinderen kennen de meeste letters; ze kunnen de letters fonetisch benoemen.
- 8.2. Kinderen kunnen klankzuivere (km-,mk- en mkm-) woorden ontsleutelen zonder eerst de afzonderlijke letters te verklanken.
- 8.3. Kinderen kunnen klankzuivere woorden schrijven.

9. Technisch lezen en schrijven, vervolg

- 9.1. Kinderen lezen en spellen klankzuivere woorden (van het type mmkm, mkmm en mmkmm).
- 9.2. Kinderen lezen korte woorden met afwijkende spellingpatronen en meerlettergrepige woorden.
- 9.3. Kinderen maken gebruik van een breed scala van woordidentificatietechnieken.
- 9.4. Kinderen herkennen woorden steeds meer automatisch.

10. Begrijpend lezen en schrijven

- 10.1. Kinderen tonen belangstelling voor verhalende en informatieve teksten en boeken en zijn ook gemotiveerd die zelfstandig te lezen.
- 10.2. Kinderen begrijpen eenvoudige verhalende en informatieve teksten.
- 10.3. Kinderen gebruiken geschreven taal als een communicatiemiddel.

Bijlage 2 Overzicht tussendoelen gevorderde geletterdheid

1. Lees- en schrijfmotivatie

Middenbouw

- 1.1 Kinderen zijn intrinsiek gemotiveerd voor lezen en schrijven.
- 1.2 Ze beschouwen lezen en schrijven als dagelijkse routines.
- 1.3 Ze zien geschreven taal als communicatiemiddel.
- 1.4 Ze zien geschreven taal als middel voor informatieverwerking.
- 1.5 Ze ervaren geschreven taal als expressiemiddel.

Bovenbouw

- 1.6 Kinderen waarderen bestaande werken op het terrein van fictie.
- 1.7 Ze waarderen bestaande werken op het terrein van nonfictie.
- 1.8 Ze waarderen bestaande werken op het terrein van poëzie.
- 1.9 Ze hebben een positief zelfbeeld tegenover het gebruik van geschreven taal.
- 1.10 Ze onderkennen het persoonlijk en maatschappelijk belang van geletterdheid.

2. Technisch lezen

Middenbouw en bovenbouw

De leerlingen gebruiken verschillende technieken om woorden snel en nauwkeurig te herkennen:

- 2.1 Ze herkennen lettercombinaties en spellingpatronen.
- 2.2 Ze herkennen lettergrepen in geschreven woorden.
- 2.3 Ze herkennen het unieke letterpatroon van (leen)woorden.
- 2.4 Ze maken gebruik van de betekenis van een woord.
- 2.5 Ze maken gebruik van de context van een woord.

De leerlingen gebruiken verschillende technieken om een tekst goed voor te lezen:

- 2.6 Ze gebruiken leestekens op de juiste wijze.
- 2.7 Ze lezen groepen van woorden als een geheel.
- 2.8 Ze lezen een tekst met het juiste dynamisch en melodisch accent.
- 2.9 Ze lezen een tekst in het juiste tempo en zonder spellinguitspraak.
- 2.9.1 Ze houden bij het voorlezen rekening met het doel van de boodschap en met het publiek.

3. Spelling en interpunctie

Middenbouw

- 3.1 Kinderen zijn in staat klankzuivere woorden correct te spellen.
- 3.2 Ze kennen de spelling van woorden met homofonen (ei-ij, au-ou, g-ch).
- 3.3 Ze passen de gelijkvormigheidregel toe (hond-honden, kast-kastje).
- 3.4 Ze passen de analogieregel toe (hij zoekt, hij vindt).
- 3.5 Ze kunnen eenvoudige interpunctie begrijpen en toepassen: gebruik hoofdletters, punt, vraagteken en uitroepetekens.
- 3.6 Ze kunnen hun spelling- en interpunctiefouten onderkennen en corrigeren.

Bovenbouw

- 3.7 Kinderen zijn in staat lange, gelede woorden en woordsamenstellingen te spellen (geleidelijk, ademhaling, voetbalwedstrijd).
- 3.8 Ze beheersen de regels van de werkwoordspelling (hij verwachtte, de verwachte brief).
- 3.9 Ze zijn redelijk in staat leenwoorden correct te spellen (politie, liter, computer).
- 3.10 Ze kunnen complexe interpunctie duiden en toepassen: komma, puntkomma, dubbele punt, aanhalingstekens en haakjes.
- 3.11 Ze zijn in staat om zelfstandig hun spelling- en interpunctiefouten te onderkennen en te corrigeren.
- 3.12 Ze ontwikkelen een attitude voor correct schriftelijk taalgebruik.

4. Begrijpend lezen

Middenbouw

De leerlingen lezen eenvoudige teksten die verhalend, informatief en directief van aard zijn met begrip

en voeren daarbij de volgende leesstrategieën uit:

- 4.1 Ze bepalen het thema van een tekst en activeren hun eigen kennis over het thema.
- 4.2 Ze koppelen verwijswoorden aan antecedenten.
- 4.3 Ze lossen het probleem van een moeilijke zin (of zinnen) op.
- 4.4 Ze voorspellen de volgende informatie in een tekst.
- 4.5 Ze leiden informatie af uit een tekst.
- 4.6 Ze onderscheiden verschillende soorten teksten zoals verhalende, informatieve, directieve, beschouwende en argumentatieve teksten.
- 4.7 Ze herkennen de structuur van verhalende teksten.

Bovenbouw

De leerlingen lezen minder eenvoudige teksten die verhalend, informatief, directief, beschouwend of argumentatief van aard zijn met begrip en voeren daarbij de volgende leesstrategieën uit:

- 4.8 Ze zoeken, selecteren en verwerken op een doelbewuste en efficiënte manier informatie uit verschillende bronnen.
- 4.9 Ze leiden betekenisrelaties tussen zinnen en alinea's af en herkennen inconsistenties.
- 4.10 Ze stellen zelf vragen tijdens het lezen.
- 4.11 Ze bepalen de hoofdgedachte van een tekst en maken een samenvatting.
- 4.12 Ze herkennen de structuur van teksten.
- 4.13 Ze plannen, sturen, bewaken en controleren hun eigen leesgedrag.
- 4.14 Ze beoordelen teksten op hun waarde.

5. Strategisch schrijven

Middenbouw

- 5.1 De kinderen schrijven korte teksten, zoals antwoorden op vragen, berichten en afspraken en langere teksten zoals verhalende en informatieve teksten.
- 5.2 Ze kennen kenmerken van verhalende, informatieve, directieve, beschouwende en argumentatieve teksten.
- 5.3 Ze durven te schrijven en hebben er plezier in.
- 5.4 Ze stellen het onderwerp vast en zijn zich bewust van het schrijfdoel en het lezerspubliek.
- 5.5 Ze verzamelen informatie uit enkele bronnen die beschikbaar zijn.
- 5.6 Ze ordenen de gevonden informatie in de tijd.
- 5.7 Ze kiezen de geschikte woorden en formuleren hun gedachten en gevoelens in enkelvoudige zinnen.
- 5.8 Ze schrijven korte teksten met de juiste spelling en interpunctie.
- 5.9 Ze lezen hun geschreven teksten na en reviseren die met hulp van anderen.
- 5.10 Ze kunnen opmerkingen maken bij hun eigen teksten.

Bovenbouw

- 5.11 De kinderen schrijven allerlei soorten teksten waaronder verhalende, informatieve, directieve, beschouwende en argumentatieve teksten.
- 5.12 Ze herkennen en gebruiken enkele kenmerken van verhalende, informatieve, directieve, beschouwende en argumentatieve teksten.
- 5.13 Ze stellen het schrijfdoel en het lezerspubliek van tevoren vast.
- 5.14 Ze verzamelen informatie uit verschillende soorten bronnen.
- 5.15 Ze ordenen vooraf de gevonden informatie.
- 5.16 Ze kiezen de juiste woorden en formuleren hun gedachten en gevoelens in enkelvoudige en samengestelde zinnen.
- 5.17 Ze schrijven langere teksten met de juiste spelling en interpunctie.
- 5.18 Ze besteden aandacht aan de vormgeving en de lay-out.
- 5.19 Ze lezen hun geschreven tekst na en reviseren die zelfstandig.
- 5.20 Ze reflecteren op het schrijfproduct en op het schrijfproces.

6. Informatieverwerving

Middenbouw

- 6.1 De kinderen zoeken snel woorden op, die alfabetisch zijn geordend.
- 6.2 Ze kennen de functie en opzet van verschillende informatiebronnen, zoals woordenboeken, telefoonboeken, jeugdtijdschriften, schoolkranten en internet.
- 6.3 Ze zoeken de gewenste informatie op in verschillende informatiebronnen, zoals woordenboeken, telefoonboeken, jeugdtijdschriften, schoolkranten en internet.
- 6.4 Ze zoeken in een documentatiecentrum of schoolbibliotheek een boek of ander materiaal op een efficiënte wijze op met behulp van een trefwoordenlijst of de computer.
- 6.5 Ze herlezen een tekst of delen van een tekst als dat nodig is.
- 6.6 Ze stellen zichzelf relevante vragen voor en na het lezen van een tekst.

Bovenbouw

- 6.7 De kinderen kennen de betekenis en functie van verschillende informatiebronnen, zoals woordenboeken, encyclopedieën, week- en dagbladen, tijdschriften, spoorboeken, reisgidsen, atlassen en internet.
- 6.8 Ze zoeken de gewenste informatie op in verschillende informatiebronnen, zoals woordenboeken, encyclopedieën, week- en dagbladen, tijdschriften, spoorboeken, reisgidsen, atlassen en internet.
- 6.9 Ze zoeken in een openbare bibliotheek boeken of andere materialen op een efficiënte wijze op met behulp van een computer.
- 6.10 Ze maken een schema, uittreksel of samenvatting van een verhalende of informatieve tekst.
- 6.11 Ze stellen zichzelf relevante vragen voor, tijdens en na het lezen van een tekst.

7. Leeswoordenschat

Middenbouw

- 7.1 Kinderen breiden hun conceptuele netwerken uit, zodat diepe woordbetekenissen ontstaan.
- 7.2 Ze maken onderscheid tussen vorm- en betekenisaspecten van woorden.
- 7.3 Ze kunnen eenvoudig figuratief taalgebruik interpreteren.
- 7.4 Ze zijn in staat strategieën toe te passen voor het afleiden van de betekenis van woorden uit de tekst.
- 7.5 Ze zijn in staat strategieën toe te passen voor het onthouden van nieuwe woorden.

Bovenbouw

- 7.6 Kinderen weten dat woorden onderschikkende en bovenschikkende betekenisrelaties kunnen hebben.
- 7.7 Ze weten dat woordparen betekenisrelaties kunnen hebben, zoals tegenstelling en synoniem.
- 7.8 Ze passen figuratief taalgebruik zelf toe.
- 7.9 Ze kunnen zelfstandig nieuwe woordbetekenissen afleiden en onthouden.
- 7.10 Ze weten hoe ze woorden kunnen opzoeken in naslagwerken (woordenboek, encyclopedie).

8. Reflectie op geschreven taal

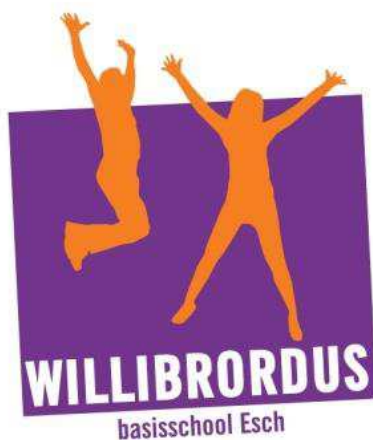
Middenbouw

- 8.1 Kinderen weten dat uiteenlopende tekstgenres verschillende functies hebben.
- 8.2 Ze hebben zicht op de processen van schriftelijk taalgebruik.
- 8.3 Ze maken onderscheid tussen woordsoorten.
- 8.4 Ze kennen de afgrenzing van een zin.
- 8.5 Ze kennen de globale structuur van verhalen en informatieve teksten.

Bovenbouw

- 8.6 Kinderen zijn in staat qua functie en structuur onderscheid te maken tussen verhalende, informatieve, argumentatieve, directieve en expressieve teksten.
- 8.7 Ze zijn in staat om verbuiging van naamwoorden en vervoeging van werkwoorden te interpreteren en toe te passen.
- 8.8 Ze beheersen basale grammaticale begrippen, zoals onderwerp, gezegde en persoonsvorm.
- 8.9 Ze maken het onderscheid tussen formeel en informeel gebruik van geschreven taal.

8.10 Ze begrijpen dat de geschreven taalcode is gebaseerd op de standaardtaal.

Protocol
Leesproblemen en dyslexie
Groep 5-8

Voorwoord

Dit Protocol Leesproblemen en dyslexie voor groep 5 tot en met 8 dient als leidraad voor de leerkrachten en intern begeleider bij het signaleren en begeleiden van leerlingen met leesproblemen of dyslexie. Uitgangspunt hierbij is om te komen tot een eenduidige, systematische en effectieve aanpak van leerlingen met lees- en/of spellingproblemen, met een gedegen dossiervorming, wat als basis kan dienen voor de aanvraag van een dyslexieverklaring.

Het Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5 tot en met groep 8 is gebaseerd op het *Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5-8*, beide van Gijssel, Scheltinga, Van Druenen & Verhoeven (2011), uitgegeven door Expertisecentrum Nederlands.

Getracht is dit protocol beknopt en overzichtelijk te houden. Indien er onduidelijkheden of vragen zijn verwijst ik u naar in de IB- ruimte aanwezige *Protocollen Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5-8* (Gijssel et al., 2011).

Het Protocol Leesproblemen en Dyslexie van de Willibrordus bestaat uit:

- Protocol Leesproblemen en Dyslexie algemeen
- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2
- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 3 en 4
- Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5-8

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	3
Toetskalender groep 5-8	4
Interventies bij leesproblemen groep 5-8	6
Bijlage 1 Overzicht tussendoelen gevorderde geletterdheid	9

Toetskalender groep 5-8

Maand	Toets	Bij wie?
Start schooljaar	Groepsplan 1 opstellen 1e helft schooljaar. Aan de hand van integraal groepsoverzicht en overdrachtsbespreking. <ul style="list-style-type: none"> Afname Vloeiend en vlot, woorden, controletaak 1 van de methode Estafette. 	Alle leerlingen
Aug- okt.	Interventieperiode 1 Inzet Connect vloeiend lezen	Risicoleerlingen
Okt- nov.	Tussenmeting herfst Bij onvoldoende leesvaardigheid: <ul style="list-style-type: none"> Afname AVI Afname Vloeiend en vlot, woorden, controletaak 2 van de methode Estafette. Bij onvoldoende spellingvaardigheid: <ul style="list-style-type: none"> Afname PI- dictee 	Risicoleerlingen
Okt.- nov.	Tussentijdse evaluatie herfst <ul style="list-style-type: none"> Groepsplan evalueren en bijstellen Integraal groepsoverzicht evalueren 	Alle leerlingen
Okt.- febr.	Interventieperiode 2 Inzet Connect vloeiend lezen	Risicoleerlingen
Jan.- febr.	Hoofdmeting winter <ul style="list-style-type: none"> Afname CITO DMT kaart 1,2,3 AVI Afname CITO spelling Afname Cito begrijpend lezen 	Alle leerlingen
Febr.	Evaluatie winter <ul style="list-style-type: none"> Groepsplan evalueren Groepsplan opstellen 2e helft schooljaar <ul style="list-style-type: none"> Nieuw groepsplan opstellen. 	Alle leerlingen
Febr.- april	Interventieperiode 3 Inzet Connect vloeiend lezen	Risicoleerlingen
April	Tussenmeting lente Bij onvoldoende leesvaardigheid: <ul style="list-style-type: none"> Afname AVI Afname Vloeiend en vlot, woorden, controletaak 3 van de methode Estafette. Bij onvoldoende spellingvaardigheid: <ul style="list-style-type: none"> Afname PI- dictee 	Risicoleerlingen
April	Tussentijdse evaluatie lente <ul style="list-style-type: none"> Groepsplan evalueren en bijstellen Integraal groepsoverzicht evalueren 	Alle leerlingen
April- juni	Interventieperiode 4	Risicoleerlingen
Juni	Hoofdmeting zomer <ul style="list-style-type: none"> Afname CITO DMT kaart 1,2 en 3 Afname AVI Afname CITO spelling Afname CITO begrijpend lezen 	Alle leerlingen
Juni- juli	Eindevaluatie <ul style="list-style-type: none"> Integraal groepsoverzicht evalueren en bespreken met volgende leerkracht Groepsplan evalueren 	Alle leerlingen

Risicoleerlingen zijn:

- Leerlingen met een D of een E- score op de genoemde CITO toetsen.

Interventies bij leesproblemen groep 5-8

Aanpak op zorgniveau 3

Wanneer uitbreiden van instructie- en oefentijd niet voldoende is, dient intensieve begeleiding met een aanvullend lees- en/of spellingprogramma plaats te vinden. De interventie is geen vervanging van de gewone lees- of spellingsles, maar is daarop een extra aanvulling. De leertijd dient met **minimaal drie keer 20 minuten** (60 minuten per week) te worden uitgebreid. Om in aanmerking te komen voor een dyslexieverklaring moet gedurende twee periodes een interventie van elk minimaal twaalf effectieve weken uitgevoerd zijn.

Een interventieprogramma dat hierbij hoort is Connect lezen

Overzicht interventieprogramma's Connect	
Connect Klanken en Letters	Bedoeld voor de periode okt- febr. in groep 3.
Connect Woordherkenning	Bedoeld voor de periode tussen febr. en mei in groep 3.
Connect Vloeiend Lezen	Bedoeld voor leerlingen vanaf groep 4.

Connect is een gestructureerd programma. Om maximaal effect te hebben moet het programma voldoende vaak en nauwkeurig worden uitgevoerd in de voorgeschreven stappen (Jongeman & Wentink, 2008).

Aanvullende informatie is te vinden in het Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 3 (Gijssels et al, 2011). De draaiboeken bij de Connect- programma's kunnen gedownload worden via www.masterplandyslexie.nl.

Compenseren door inzet van ICT

Het protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5-8 (Scheltinga et al, 2011) adviseert vanaf groep 5, naast het geven van extra ondersteuning, compenserende ICT_ hulpmiddelen in te zetten bij leerlingen met wakkere technische lees- en/of spellingvaardigheid. Dit bevordert de zelfredzaamheid, versterkt het competentiegevoel en motiveert hen om te blijven lezen en schrijven. Het helpt hen bij het leerproces en bij het verder oefenen van hun leesvaardigheid.

Van compenseren spreken we als maatregelen worden getroffen die de belemmeringen, die het zwakke lezen en spellen met zich meebrengen, verminderen.

Dispenseren betekent dat de leerling een bepaalde taak niet meer hoeft uit te voeren. In de tabel hieronder geef ik een aantal compenserende en dispenserende maatregelen aan, gesplitst in niet-technische en technische maatregelen.

	Niet- technisch	technisch
Compensatie	- Tijdverlenging - Vergrote teksten	- Hardware: daisy- speler - Software (computerprogramma's)
Dispensatie	- Mondeling overhoren in plaats van schriftelijk - Niet hardop hoeven lezen - Vrijstelling voor een vreemde taal	Hardware of software neemt het lezen en/ of schrijven helemaal voor zijn rekening.

ICT- middelen kunnen ook remediërend ingezet worden; dan oefent de leerling om de vaardigheid in het decoderen te verbeteren. Typerend voor compenserend gebruik is dat de leerling luistert naar het voorlezen en meeleeft met de tekst. Typerend voor dispenserend gebruik is dat het lezen wordt vervangen: de leerling leest niet meer mee, maar luistert.

Compenserende ICT- hulpmiddelen voor leerlingen met leesproblemen (Scheltinga et al, 2011)

Voorbeelden tekst- naar spraak- hardware en software:

- Daisyspeler
- Kurzweil
- Sprint en Sprint Plus
- Fluency Leeshulp
- Reading Pen
- Irispen
- Lees mee!
- Clareo
- Dolphin Tutor

Voor actuele informatie over aanschaf van een Daisy speler zie www.optelec.nl

Voor Daisy software, Sprint- en Kurzweil updates kijk op internetsite <http://educatief.dedicon.nl/>

Gratis beschikbaar:

- Zeg Tan: www.internetspeurtocht.nl/BISON/voorleeshulp/download
- Wordtalk: www.wordtalk.org.uk/Home

ICT- hulpmiddelen voor leerlingen met spellingproblemen (Scheltinga et al, 2011)

Voorbeelden van spellingcontrole:

- Word
- Skippy (woordhulp bij Sprint)

Digitaal woordenboek

Dispenserende maatregelen

Dispenseren bij leesproblemen:

- De leerling krijgt de opdrachten voorgelezen door de leerkracht of op cd te horen en hoeft de tekst niet zelf te lezen.
- De leerling hoeft slechts een beperkt aantal pagina's te lezen of teksten van een lager technisch leesniveau.

Dispenseren bij spellingproblemen

- Schrijftaken voor taal of de zaakvakken worden vereenvoudigd: er hoeven minder pagina's geschreven te worden en/ of de tekst wordt niet op schrijffouten beoordeeld.
- Het aantal oefeningen wordt beperkt.
- De leerling wordt bij bepaalde vakonderdelen mondeling overhoord in plaats van schriftelijk.
- De leerling wordt vrijgesteld van dictees of krijgt een dictee afgestemd op zijn niveau.
- De leerling maakt gebruik van Sprint (Plus).

Zie voor verdere informatie Protocol Leesproblemen en Dyslexie groep 5-8 (Scheltinga et al, 2011; hoofdstuk 5).

Bijlage 1 Overzicht tussendoelen gevorderde geletterdheid

1. Lees- en schrijfmotivatie

Middenbouw

- 1.1 Kinderen zijn intrinsiek gemotiveerd voor lezen en schrijven.
- 1.2 Ze beschouwen lezen en schrijven als dagelijkse routines.
- 1.3 Ze zien geschreven taal als communicatiemiddel.
- 1.4 Ze zien geschreven taal als middel voor informatieverwerking.
- 1.5 Ze ervaren geschreven taal als expressiemiddel.

Bovenbouw

- 1.6 Kinderen waarderen bestaande werken op het terrein van fictie.
- 1.7 Ze waarderen bestaande werken op het terrein van nonfictie.
- 1.8 Ze waarderen bestaande werken op het terrein van poëzie.
- 1.9 Ze hebben een positief zelfbeeld tegenover het gebruik van geschreven taal.
- 1.10 Ze onderkennen het persoonlijk en maatschappelijk belang van geletterdheid.

2. Technisch lezen

Middenbouw en bovenbouw

De leerlingen gebruiken verschillende technieken om woorden snel en nauwkeurig te herkennen:

- 2.1 Ze herkennen lettercombinaties en spellingpatronen.
- 2.2 Ze herkennen lettergrepen in geschreven woorden.
- 2.3 Ze herkennen het unieke letterpatroon van (leen)woorden.
- 2.4 Ze maken gebruik van de betekenis van een woord.
- 2.5 Ze maken gebruik van de context van een woord.

De leerlingen gebruiken verschillende technieken om een tekst goed voor te lezen:

- 2.6 Ze gebruiken leestekens op de juiste wijze.
- 2.7 Ze lezen groepen van woorden als een geheel.
- 2.8 Ze lezen een tekst met het juiste dynamisch en melodisch accent.
- 2.9 Ze lezen een tekst in het juiste tempo en zonder spellinguitspraak.
- 2.9.1 Ze houden bij het voorlezen rekening met het doel van de boodschap en met het publiek.

3. Spelling en interpunctie

Middenbouw

- 3.1 Kinderen zijn in staat klankzuivere woorden correct te spellen.
- 3.2 Ze kennen de spelling van woorden met homofonen (ei-ij, au-ou, g-ch).
- 3.3 Ze passen de gelijkvormigheidregel toe (hond-honden, kast-kastje).
- 3.4 Ze passen de analogieregel toe (hij zoekt, hij vindt).
- 3.5 Ze kunnen eenvoudige interpunctie begrijpen en toepassen: gebruik hoofdletters, punt, vraagteken en uitroepetekens.
- 3.6 Ze kunnen hun spelling- en interpunctiefouten onderkennen en corrigeren.

Bovenbouw

- 3.7 Kinderen zijn in staat lange, gelede woorden en woordsamenstellingen te spellen (geleidelijk, ademhaling, voetbalwedstrijd).
- 3.8 Ze beheersen de regels van de werkwoordspelling (hij verwachtte, de verwachte brief).
- 3.9 Ze zijn redelijk in staat leenwoorden correct te spellen (politie, liter, computer).
- 3.10 Ze kunnen complexe interpunctie duiden en toepassen: komma, puntkomma, dubbele punt, aanhalingstekens en haakjes.
- 3.11 Ze zijn in staat om zelfstandig hun spelling- en interpunctiefouten te onderkennen en te corrigeren.
- 3.12 Ze ontwikkelen een attitude voor correct schriftelijk taalgebruik.

4. Begrijpend lezen

Middenbouw

De leerlingen lezen eenvoudige teksten die verhalend, informatief en directief van aard zijn met begrip

en voeren daarbij de volgende leesstrategieën uit:

- 4.1 Ze bepalen het thema van een tekst en activeren hun eigen kennis over het thema.
- 4.2 Ze koppelen verwijzwoorden aan antecedenten.
- 4.3 Ze lossen het probleem van een moeilijke zin (of zinnen) op.
- 4.4 Ze voorspellen de volgende informatie in een tekst.
- 4.5 Ze leiden informatie af uit een tekst.
- 4.6 Ze onderscheiden verschillende soorten teksten zoals verhalende, informatieve, directieve, beschouwende en argumentatieve teksten.
- 4.7 Ze herkennen de structuur van verhalende teksten.

Bovenbouw

De leerlingen lezen minder eenvoudige teksten die verhalend, informatief, directief, beschouwend of argumentatief van aard zijn met begrip en voeren daarbij de volgende leesstrategieën uit:

- 4.8 Ze zoeken, selecteren en verwerken op een doelbewuste en efficiënte manier informatie uit verschillende bronnen.
- 4.9 Ze leiden betekenisrelaties tussen zinnen en alinea's af en herkennen inconsistenties.
- 4.10 Ze stellen zelf vragen tijdens het lezen.
- 4.11 Ze bepalen de hoofdgedachte van een tekst en maken een samenvatting.
- 4.12 Ze herkennen de structuur van teksten.
- 4.13 Ze plannen, sturen, bewaken en controleren hun eigen leesgedrag.
- 4.14 Ze beoordelen teksten op hun waarde.

5. Strategisch schrijven

Middenbouw

- 5.1 De kinderen schrijven korte teksten, zoals antwoorden op vragen, berichten en afspraken en langere teksten zoals verhalende en informatieve teksten.
- 5.2 Ze kennen kenmerken van verhalende, informatieve, directieve, beschouwende en argumentatieve teksten.
- 5.3 Ze durven te schrijven en hebben er plezier in.
- 5.4 Ze stellen het onderwerp vast en zijn zich bewust van het schrijfdoel en het lezerspubliek.
- 5.5 Ze verzamelen informatie uit enkele bronnen die beschikbaar zijn.
- 5.6 Ze ordenen de gevonden informatie in de tijd.
- 5.7 Ze kiezen de geschikte woorden en formuleren hun gedachten en gevoelens in enkelvoudige zinnen.
- 5.8 Ze schrijven korte teksten met de juiste spelling en interpunctie.
- 5.9 Ze lezen hun geschreven teksten na en reviseren die met hulp van anderen.
- 5.10 Ze kunnen opmerkingen maken bij hun eigen teksten.

Bovenbouw

- 5.11 De kinderen schrijven allerlei soorten teksten waaronder verhalende, informatieve, directieve, beschouwende en argumentatieve teksten.
- 5.12 Ze herkennen en gebruiken enkele kenmerken van verhalende, informatieve, directieve, beschouwende en argumentatieve teksten.
- 5.13 Ze stellen het schrijfdoel en het lezerspubliek van tevoren vast.
- 5.14 Ze verzamelen informatie uit verschillende soorten bronnen.
- 5.15 Ze ordenen vooraf de gevonden informatie.
- 5.16 Ze kiezen de juiste woorden en formuleren hun gedachten en gevoelens in enkelvoudige en samengestelde zinnen.

- 5.17 Ze schrijven langere teksten met de juiste spelling en interpunctie.
- 5.18 Ze besteden aandacht aan de vormgeving en de lay-out.
- 5.19 Ze lezen hun geschreven tekst na en reviseren die zelfstandig.
- 5.20 Ze reflecteren op het schrijfproduct en op het schrijfproces.

6. Informatieverwerving

Middenbouw

- 6.1 De kinderen zoeken snel woorden op, die alfabetisch zijn geordend.
- 6.2 Ze kennen de functie en opzet van verschillende informatiebronnen, zoals woordenboeken, telefoonboeken, jeugdtijdschriften, schoolkranten en internet.
- 6.3 Ze zoeken de gewenste informatie op in verschillende informatiebronnen, zoals woordenboeken, telefoonboeken, jeugdtijdschriften, schoolkranten en internet.
- 6.4 Ze zoeken in een documentatiecentrum of schoolbibliotheek een boek of ander materiaal op een efficiënte wijze op met behulp van een trefwoordenlijst of de computer.
- 6.5 Ze herlezen een tekst of delen van een tekst als dat nodig is.
- 6.6 Ze stellen zichzelf relevante vragen voor en na het lezen van een tekst.

Bovenbouw

- 6.7 De kinderen kennen de betekenis en functie van verschillende informatiebronnen, zoals woordenboeken, encyclopedieën, week- en dagbladen, tijdschriften, spoorboeken, reisgidsen, atlassen en internet.
- 6.8 Ze zoeken de gewenste informatie op in verschillende informatiebronnen, zoals woordenboeken, encyclopedieën, week- en dagbladen, tijdschriften, spoorboeken, reisgidsen, atlassen en internet.
- 6.9 Ze zoeken in een openbare bibliotheek boeken of andere materialen op een efficiënte wijze op met behulp van een computer.
- 6.10 Ze maken een schema, uittreksel of samenvatting van een verhalende of informatieve tekst.
- 6.11 Ze stellen zichzelf relevante vragen voor, tijdens en na het lezen van een tekst.

7. Leeswoordenschat

Middenbouw

- 7.1 Kinderen breiden hun conceptuele netwerken uit, zodat diepe woordbetekenissen ontstaan.
- 7.2 Ze maken onderscheid tussen vorm- en betekenisaspecten van woorden.
- 7.3 Ze kunnen eenvoudig figuratief taalgebruik interpreteren.
- 7.4 Ze zijn in staat strategieën toe te passen voor het afleiden van de betekenis van woorden uit de tekst.
- 7.5 Ze zijn in staat strategieën toe te passen voor het onthouden van nieuwe woorden.

Bovenbouw

- 7.6 Kinderen weten dat woorden onderschikkende en bovenschikkende betekenisrelaties kunnen hebben.
- 7.7 Ze weten dat woordparen betekenisrelaties kunnen hebben, zoals tegenstelling en synoniem.
- 7.8 Ze passen figuratief taalgebruik zelf toe.
- 7.9 Ze kunnen zelfstandig nieuwe woordbetekenissen afleiden en onthouden.
- 7.10 Ze weten hoe ze woorden kunnen opzoeken in naslagwerken (woordenboek, encyclopedie).

8. Reflectie op geschreven taal

Middenbouw

- 8.1 Kinderen weten dat uiteenlopende tekstgenres verschillende functies hebben.
- 8.2 Ze hebben zicht op de processen van schriftelijk taalgebruik.
- 8.3 Ze maken onderscheid tussen woordsoorten.
- 8.4 Ze kennen de afgrenzing van een zin.
- 8.5 Ze kennen de globale structuur van verhalen en informatieve teksten.

Bovenbouw

8.6 Kinderen zijn in staat qua functie en structuur onderscheid te maken tussen verhalende, informatieve, argumentatieve, directieve en expressieve teksten.

8.7 Ze zijn in staat om verbuiging van naamwoorden en vervoeging van werkwoorden te interpreteren en toe te passen.

8.8 Ze beheersen basale grammaticale begrippen, zoals onderwerp, gezegde en persoonsvorm.

8.9 Ze maken het onderscheid tussen formeel en informeel gebruik van geschreven taal.

8.10 Ze begrijpen dat de geschreven taalcode is gebaseerd op de standaardtaal.